

derlige små hvirvlere, der snurrede rundt mellem hverandre ovenpå vandet som om de dansede *Jørgen Hansen* (7); de små blanke hvirvlere, der skriver nul efter nul over mørkt mosevand for selv at blive til intet *Torben Nielsen* (8).

De sorte, bådformede hvirvlere, der i sirlige kredse bevæger sig hen over vandspejlet (9), der som små speedbåde farer rundt på vandspejlet i damme og ved søbredder *K. Arevad* (10). Kulsorte hvirvlere glider over det blanke spejl i deres kølvandsløse spiraler (a). Hvirvlerne kommer halsende på deres vandskier ... de skyder torpedobådsfart og snoer sig på ejendommelig vis fremad i spiraler uafbrudt. En kileformet fure står ud fra hver lille røvers bug, og i kølvandet bag går der vandfald. Bådformede hvirvlere tegner [sig] som små prikker mod den lysende overflade. De små vandbiller lå og dasede, men pludselig stod der som et stormstød ned iblandt dem, de splittedes hovedkuls og hvirvlede af ud i videre og videre kredse – for så atter som en flok får at klumpes lige så pludseligt (b) *Svend Fleuron* (11).

Hvirvler skøjter rundt og skummer høllet *Søren Noe-Nygaard* (12); og under breddens myntekrans · er travle hvirvelbiller, · som kredsende i cirkeldans · med kviksølvråbers perlegrans · hen over vandet triller *Knud Wiinstedt* (13).

LITTERATUR: (1) 720 211; (2) 775 73; (3) 578 19; (4) 119 61; (5) 432d 79; (6) a 401 72; b 401p 37; (7) 297b 26; (8) 628 58; (9) 154 686; (10) 151 3,20; (11) a 222o 37; b 222j 10,23; (12) 632 121; (13) 906 25.

Sankthansorm, *Lampyrus noctiluca*

Sankthansormen hører til blødbillerne (har meget blødt hudskelet) og lever på fugtige steder. Den vingeløse 16-18 mm brungrå hun ligner en larve (»orm«). Begge køn har på bagkroppens underside pletter, som i mørke lyser med et hvidt eller grønligt skær.

– Danmarks Dyreverden 3, 33-35.

Sankt Hansorm 1761ff, oprindelig et sjællandsk navn »fordi den i juni måned [St. Hansdag 24/6] først ses om natten at skinne i græsset« (1) jf. *jo-hannesorm* o. 1700ff (2).

Stjerne 1533 (3), *lysmyg* 1594, 1667, *natmøl* og *dugorm* 1626, o. 1700, *ormelys* 1670, o. 1700 (4); *gloom* o. 1700ff, NSjælland 1798ff, Jylland o. 1850ff (5), glo = gløde jf. gloende, glotræ om trøske (lyser også i mørke) og *glødorm* 1841 (6); *lysetæve* o. 1700 (7), *fakkelflue* 1763, Angel o. 1840 (8), *glansflue* 1776, 1804 og *Sankt Hans lysebille* 1804 (9), *lygteflue* 1820 (10), *lysorm* 1820ff; SJylland (11); *lukorm* NJylland 1841, Falster 1857 (12) jf. *løjorm* Jylland o. 1900 (13), løj = lådden; *kvolster* 'emmer, glødende kulpartikler fra ildsted' SSlesvig o. 1840ff (14), *ildflue* Vendsyssel o. 1900 (15), *ildorm* (16); *glet(te)-, glent-, glint-, glitteorm* Vendsyssel, ØJylland (17) hører til dialektord med betydningen 'give små glimt i mørke'.

Nø(f)ver Sønderjylland 1841 (18), *mark-, madksprud* Bornholm 1856 (19), madk 'orm', *grajna orm* 'smukke orm' Bornholm 1908 (20). *Lådne Anders* Kavslunde VFyn og *Vorherres hund* Sakskebøing (21).

Sankthansorm = lysreflekterende striber på kørebanen (22).

LITTERATUR: (1) 98 9; 693b 1,674; (2) 579 S57; 659 9,805; (3) 673 2a; (4) 434 2,820f; 3,195,389, 397; (5) 659 6,1088; 416 381; 212c 1,466; 296f 139; 388; (6) 571 571 334; (7) 434 2,820f; (8) 693b 1,674; 571 429; (9) 439b 229; 903 3,3,237; (10) 903 3,3,230; (11) 903 3,3,239; 212c 2,488 (Ager-skov); (12) 571 334 (Viborg a.); 283b 107; (13) 212c 2,514; 464 9,1888,20; (14) 571 429; 212c 2,342; 66 1,339; (15) 212c 2,107; (16) 756 15,1923,303; (17) 212c 1,464f; 160 1906/46: 2224; 423; (18) 571 385; (19) 3 19,50; (20) 203 215; (21) 388; (22) 76 341.

OVERTRO M.M.

Knuste sankthansorm gnides, hvor håret ikke vil vokse (1533; 1). Blandes de med kviksølv og kommes i en flaske med hvidt glas, har man »et langvarigt lys« (vestjysk cyprianus; 2).

Man mente, at når køer slugte *gloom* med græsset fik de blodpis »da de har samme virkning som spanske fluer, hvorved nyrene såres og blodet blander sig med urinen« (1794; 3).

Kom hyrden til at træde en *løjorm* ihjel risikerede han, at der døde et får (Jylland; 4).

Hvis gåsen ikke ville ruge måtte der være sankthansorm i reden. En pige blev meget forskrækket da hun så, at den rede en gås rugede på var »fuld af ild«, og konen forklarede, at det var vætterne (overnaturlige væsener); »så får vi ingen gæslinger i år«, sagde hun, og det kom til at passe (MSjælland; 5).

Om en pige, som havde været letsindig i sommernatten og var blevet gravid, sagde man, at sankthansormene havde stukket hende. Træsnit i Chr. Richardt og G. Rode: *En Billedbog*, 1868.

Linned o.a. tøj måtte ikke hænge ude Sankt Hansnat, for sankthansormene kunne stryge deres gift på det (1841; 6).

»Vogt jer for sankthansormene!« sagde man i NSjælland til de karle og piger, som St. Hansaften drog til kildemarked (7). Om en pige, der var blevet gravid, sagde man for spøg, at sankthansorme havde stukket hende (Glostrup v. København; 8). *Gloormene* kryber omkring når det bliver godt vejr (1796; 9).

Drenge fangede sankthansorme, anbragte dem i et rum nede ved fodpanelet, slukkede lyset og lod dem løbe om kap op ad væggen, drejede én til siden blev kursen rettet ind (Odense o. 1910; 10).

LITTERATUR: (1) 673 2a; (2) 296g 2,123f; (3) 882 4,348; (4) 464 9,20; (5) 160 1906/23:563 (Tybjerg); (6) 703 ny rk. 1841,45; (7) 436c 82; (8) 160 1906/43:133; (9) 882 5,1796,328; (10) 599 29461.

PROSA OG POESI

Der var så stille, luften var så mild, og rundt omkring i græsset og på mosset skinnede, som en grøn ild, over hundrede sankthansorme; da hun med hånden sagte rørte ved en af grenene faldt de lysende insekter som stjerneskud ned til hende *H. C. Andersen*, *De vilde Svaner* (1838). Sankthansorme fløj skinnende rundt som små svævende lys (Snedronningen, 1844). I troldens bjerg er »hele loftet besat med skinnende sankthansorme og himmelblå flagermus« (Rejsekammeraten, 1835). Sankthansorme, der lyser som grønne ildkugler i drift *Jørgen Nash* (1). En levende, forunderlig stærk og fængslende gløden strømmede fra de små hankrybs kærlighedsblus ud i natten. Stjerneagtig tindrede de frem af mulmet langs de tilgroede grøfter og ud af hulheder i gamle rådne stubbe *Svend Fleuron* (2).

Sankthansormenes små lys ... der sindigt tændes og sindigt slukkes *A. C. Andersen* (3). I hundredvis glimtede de mellem grøfternes våde strå – små grønne blink, der gik ud og kom igen som signaliserede de til hinanden i en ukendt kode. Det var sankthansormene eller rettere deres larver, der trak vejbanen op med en strålende illumination (a); sankthans-ormelarverne [tænder] for sidste gang deres grønne baglanterne og morser til hinanden mellem stråene (b) *Hans Hartvig Seedorff* (4).

Bilernes lygter øjnes milevidt og kryber langsomt som lysende sankthansorm ad de fjerne veje *Achton Friis* (5).

[Sankthansormen til egetræ] Du er hundrede år! · Jeg er kun en dag. · Dit liv er langsomt, · koldt, stærkt. · Mit er hurtigt, · brændende, begejstret! · Lutter glød, · levende, bevægelig glød *Adam Oeh-lenschläger*, *Sankt Hans Aftens Spil* (1803).

I hver en busk, hun gik forbi, · sankthansorme glødede og glimtede *Christian Winther* (6); ildorme lyser langs grøft og sø · som skarer af faldne stjerner *Ernst v. d. Recke* (7); sankthansorm ulmer i fosforglød *Otto C. Fønss* (8); der løber ild i nattens mulm, det myldrer frem i skovens grund, · imellem lundens stammebær det lysner gult med ildorms glød *Niels Møller* (9).

Da tændte alt i græsset hist og her · johannesormen tavs sin lille lygte *Ludvig Bødtscher* (10). Kun sankthansorm-lygten må · lyse mellem planter · som en månestråle med · brudediamanter *Knud Wiinstedt* (11). Sankthansormen hang i det dugvåde spind · og lyste med lampen i halvmørket ind *Harald H. Lund* (12).

Sankthansormen tænder sin lygte · at lyse sin

mage på vej *Anders J. Eriksholm* (13); sankthansormenes grønne elskovslanterner · glimter i dugget græs *Erling Kristensen* (14), til elskov lyser mer' end nok · sankthansorms lille lygte *Harald H. Lund* (15).

Mens fjordene nynnende går om vor strand, · og sommernatstågerne slører vort land, · sankthansormen lyser i græsset *Johan Skjoldborg* (16).

Sankthansormen vandrer · på buske og træer · i værdig ro og beskuer · med fornemt hovmod · den travle hær · af bladlus og myrer og fluer. · Aldrig ser man den · flyve omkring · og aldrig fare og fjumse. · Tænk at ku' lade · som ingenting · med sådan en glød i sin numse! *Christopher Maaløe* (17).

Theodor Barfoed, Sanct Hans Ormen (18); Frederik Schaldemose, Johannesormen (19); Knud Wiinstedt, Sankt Hans biller (20).

LITTERATUR: (1) 597 55; (2) 222t 34; (3) 9b 62; (4) a 782k 23f; b 782i 62; (5) 248c 1,26; (6) 912e 190; (7) 723 117; (8) 258 13; (9) 593 17; (10) 114 44; (11) 906f 17; (12) 537f 28; (13) 198 17; (14) 465 133; (15) 537h 30; (16) 799c 189; (17) Hvedekorn 32,1958,64; (18) 37 33; (19) 772c 50f; (20) 906d 46f.

Smældere, *Elateridae*

Flade og langstrakte biller med spids for- og bagkrop og farverne sort, grå, metalgrøn og rød. Ca. 70 arter i Danmark.

– Danmarks Dyreverden 3, 38-40.

Smælder 1763ff fra norsk, billen »giver et smæld eller lydeligt knæp fra sig når den holdes mellem fingrene eller liggende på ryggen hopper op fra jorden« (1), lyden skyldes en torn på forbrystet, som slår ind i en grube på mellembrystet.

Knække-, knækvatter o. 1700ff; *knæpvatter* Vendsyssel, efterleddet formentlig vætte, et overnaturligt væsen; børn råbte hånende til hinanden: sådan en bitte knækvatter! (2); *springbasse* 1848 (3), *knækbille* 1917 (4), *nikkel ØMøn* (5).

LITTERATUR: (1) 693b 1,675; (2) 579 K 189; 212c 2,235; (3) 903 6,541; (4) 659 10,941; (5) 388 (Elmelunde 1932).

Mariehøns, *Coccinellidae*

Næsten halvkugleformede, livlige biller, de fleste af vore ca. 50 arter med sorte pletter på rød eller gul bund; den »rigtige« mariehøne, *Coccinella septempunctata*, har syv pletter.

– Danmarks Dyreverden 3, 47-50.

Mariehøns og sommerfugle er de eneste insekter, som ingen, hverken børn eller voksne, er bange for. Fra gammel tid og over hele landet har en lang række dialektale benævnelser med karakter af kælenavne, samt tilknyttet lykketetro og billens rolle som budbringer mellem jord og himmel, vidnet om mariehønens store popularitet.

Mariehøne o. 1700ff, 1764 knæsats som zoologisk familienavn; navnet går sikkert tilbage til den katolske tid (før 1536). *Marieflue* og *Vor Frues høne* o. 1700 (1), *mariefugl* 1743 og *jomfru Maries høne* 1761 (2).

Mariemessehøne (mariemesse 15/8) og *Maries kylling* Sønderjylland (3), *mor Marie Rømo* (4), *Marie-agerhøne* Mols og *mariekok* (kok = hane) Finderup (5), *marmorshøne* 'Marie [Guds] moders høne' Vendsyssel (6), *mariekop* i børneremse Vendsyssel (7), *Vor Frues høne* Hindsholm o. 1890 (8), *mariefugl* VSjælland (9), *marieputte*, *Maries putte* VLolland, Bornholm (10); *lille jomfru Give* (5). – Mariehønen skal i hedenold være blevet kaldt *freyjuhøna* 'Frejas høne' (11).

Vorherres høne/høns o. 1700ff (12); Jylland, Sønderjylland, SFyn, Drejø, Langeland, Sejerø, ØMøn, Falster (13).

Vorherres (røde) køer 1784 (14).

Vorherres sin hønnike SSlesvig (15), *Vorherres kok* og *Vorherres kokkefugl* Sønderjylland, SV og NØjylland (16), *Vorherres kylling* Sønderjylland, V og Øjylland (17). *Vorherres agerhøne* o. 1875-1900, Vejleegnen, Djursland, NSjælland (18).

Herrens søn (haersøn) Fur (5).

Vorherres kok / fugl / dyr Ærø, *Vorherres dyr* NSjælland (19), *Vorherres putte* o. 1870ff; SSjælland, Lolland (20).

Agerhøne o. 1700; Sjælland (21), *paradishøne* Åstrup Sønderjylland, Vendsyssel (22), *majhøne* mellemste VJylland (5), *agerkok* og *agerhøne* Djursland, Mols, Stevns (23), *himmelkylling* Jylland (24), *pæne små putter* Køng SSjælland (19), *smørhøne* Sædder ØSjælland (19), *putte*, *lilleputte*, *puttehøne* SSjælland, Lolland (25).

Engel Manø; i børneremse: *Marolle* Grenå o. 1910, og *Marolly* Guldager (5).

Guldsmed 1761ff; Øjylland (26) vel fordi krop-